

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА РЕГІОНУ

Кожен регіон має характерне для нього поєднання природних і економічних умов та ресурсів, що істотно впливає на особливості розміщення тут промислового виробництва та формування виробничої структури.

Визначення напрямків використання цього природно-економічного потенціалу завжди було пов'язане з подоланням протиріч між загальнодержавними інтересами та інтересами підприємств, які розташовані в його межах.

Інтереси території стосовно ресурсного потенціалу полягають у першу чергу в раціональному її використанні з урахуванням екологічного аспекту, що так чи інакше відбивається у виробничій структурі. У підприємств, робота яких у ринкових умовах має на меті одержання прибутку і виживання в конкурентній боротьбі, виникають свої інтереси щодо використання місцевих ресурсів, які не завжди збігаються з інтересами території і загальнодержавними пріоритетами.

Враховуючи це, аналіз виробничої структури регіону доцільно здійснювати з показників, які відбивають рівень і характер використання місцевих умов та ресурсів, з подальшим пошуком поєднання інтересів центру і підприємств.

Тому більш прийнятним є аналіз структури промисловості регіону за техніко-економічними показниками виробництва, сполученими з використанням місцевих умов та ресурсів, на відміну від традиційного методу, коли застосовуються показники вартості основних виробничих фондів, випуску товарної (валової) продукції, чисельності працюючих, темпів росту обсягів виробництва.

Наприклад, показник витрат води, який характеризує водомісткість підприємства, в той же час відбиває ступінь використання цим підприємством водних ресурсів (В) регіону, показник чисельності промислово-виробничого персоналу (трудомісткість) – ступінь використання трудових ресурсів (Т), показник отримання і відправлення вантажів (вантажобіг) - ступінь використання транспортно - географічного положення (ТГП) і т. д.

Одним з аспектів регіонального структурного аналізу виробництва є аналіз територіальної структури промисловості регіону. Територіальна структура промислового виробництва - це склад, співвідношення та взаємозв'язки територіально-виробничих утворень, що розташовані в його кордонах. Територіально - виробниче утворення є сукупністю різних підприємств, що розташовані у територіальній близькості і розвиваються на базі територіального поєднання природних і економічних умов та ресурсів.

Отже, елементами територіальної структури промисловості регіону виступають типи та види територіальної зосередженості виробництва: промислові пункти і центри, промислові (економічні) вузли, промислові агломерації й інтеграції. Типологія територіально - виробничих утворень наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Типологія територіально-виробничих утворень (ТВУ)

Типи ТВУ	Види ТВУ	Категорії міських поселень	Людність Поселень (тис. чол.)
1	2	3	4

1	2	3	4
Територіально - виробничі угруповання (ТВГ)	Промисловий пункт	Селище міського типу	до 3
	Промисловий центр		
	• дрібний	Селище міського типу, мале місто	від 3 до 10
	• малий	Мале місто	від 10 до 30
Локальні територіально - виробничі комплекси (ТВК)	Промисловий (економічний) вузол		
	• середній	Середнє місто, декілька територіально - суміжних міст	понад 50 до 100
	• великий	Велике місто, декілька територіально - суміжних міст	понад 100 до 250
	• крупний	Крупне місто, декілька територіально - суміжних міст	понад 250 до 1000
	Промислова агломерація	Крупніше місто, декілька територіально - суміжних міст	понад 1000
Великий територіально - виробничий комплекс (ТВК)	Промислова територіальна інтеграція	Сукупність територіальних - суміжних міст на обмеженій території	

На типи територіально-виробничі утворення поділяються на основі якісного критерію (комплексності), а на види - за допомогою кількісної ознаки (масштабності).

Важливе місце при аналізі територіальної структури посідає оцінка виробничого профілю територіально виробничих утворень та профілю їх факторної орієнтації.

Виробничий профіль ТВУ можна розрахувати, як було зазначено вище, за техніко-економічними показниками, сполученими з використанням умов та ресурсів (табл. 2).

Таблиця 2

Структура середнього промислового (економічного) вузла М є
(за станом на 199... рік)

(в % до г^{мл}сумку)

Галузі промисловості	Використання локального поєднання умов та ресурсів					
	Т Середньо-спискова чисельність ПВП	ТГП Вантажообіг	В Обсяг води, яка використовується	Е Витрати електроенергії	ТП Витрати палива (місцевої)	П Частка продукції, яка спожита у регіоні (%)
1	2	3	4	5	6	7

1	2	3	4	5	6	7
Хімічна	5,2	0,6	0,8	4,1	-	7,0
Машинобудування та металообробна	54,3	10,9	49,2	55,0	-	5,0
Деревообробна	2,2	0,2	0,9	1,1	-	20,0
Промисловість будівельних матеріалів	5,2	22,6	4,4	6,6	-	80,0
Легка	13,8	0,6	0,4	1,5	-	10,0
Харчова	17,3	22,0	43,8	26,0	-	42,0
Борошномельна та комбікормова	1,7	43,0	0,5	5,6	-	52,0
Інші галузі	0,3	0,1	0,0	0,1	-	68,0
Вся промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0	-	x

Аналіз таблиці 1 дозволяє виявити:

- співвідношення між галузями ТВУ за інтенсивністю використання місцевих умов та ресурсів;
- галузі спеціалізації ТВУ;
- напрямлення подальшого розвитку ТВУ з урахуванням раціонального використання місцевих умов та ресурсів.

Наприклад, найбільший розвиток у промисловому вузлі М набули три галузі: машинобудування (54% всієї чисельності промислово-виробничого персоналу вузла), харчова (17,3%) та легка (13,8%) промисловість.

Найвищий рівень спеціалізації у промвузлі М має хімічна промисловість (обсяг продукції, що вивозиться, становить 93%), машинобудування (обсяг вивезення - 93%) і легка промисловість (обсяг вивезення - 90%).

За інтенсивністю використання місцевих умов та ресурсів виділяється машинобудування і харчова промисловість. На ці дві галузі припадає близько 30% усього вантажообігу в промисловості вузла М, 81% електроенергії, яка споживається промисловим виробництвом вузла, і 93% води, яка використовується на промислові потреби.

Далі на основі балансових розрахунків робиться аналіз щодо темпів розвитку окремих галузей у позиції можливостей спільної експлуатації ресурсного потенціалу, особливо якщо використання якогось ресурсу лімітовано за обсягами або з міркувань екології.

Розрахунок факторної орієнтації територіально-виробничих утворень здійснюється також за техніко-економічними показниками сполученими з використанням природних і економічних умов та ресурсів, але його методика відрізняється від розрахунку виробничого профілю ТВУ.

В таблиці 3 наведена територіальна структура регіону А зі значеннями факторної орієнтації, які подані у відсотках.

Аналіз таблиці 3 показує, що в регіоні А є певна закономірність у зміні факторної орієнтації територіально - виробничих утворень при переході від нижчого рангу до вищого.

Територіальна структура промислового виробництва регіону А

Види територіально-виробничих утворень (ТВУ)	Ранг ТВУ (тис. чол. населення)	Кількість ТВУ (одиниць)	Чисельність ПВП (% до підсумку)	Факторна орієнтація (в %)						
				Всі фактори	в том числі					
					Т	ТГП	С	В	Е; ТП	П
Промислові пункти	до 3	–	1,0	100,0	–	–	–	–	–	–
Промислові центри		36	30,1							
• дрібні	3-10	25	14,6	100,0	14,0	12,0	21,0	1,0	–	52,0
• малі	10-15	11	15,5	100,0	21,0	17,0	17,0	2,0	–	43,0
Промислові вузли		3	68,9							
• середні	50-100	2	24,4	100,0	41,0	31,0	3,0	2,0	–	23,0
промвузол М			13,2	100,0	41,0	38,0	2,0	2,0	–	18,0
промвузол Д			11,2	100,0	40,0	23,0	3,0	3,0	–	31,0
• великі	100-500	1	44,6	100,0	40,0	22,0	2,0	6,0	–	30,0
промвузол Ж			44,6	100,0	40,0	22,0	2,0	6,0	–	30,0
• крупні	500-1000	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Промислові агломерації	Понад 1000	–	–	–	–	–	–	–	–	–
ВСЬОГО	Х	39	100,0	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х

Так, найбільш типовим для дрібних промислових центрів регіону є профіль факторної орієнтації з високою питомою вагою фактора споживання (П), який складає в середньому 52% і сировинного фактора (С) - переробка місцевої (сільськогосподарської або мінеральної) сировини (в середньому 21%). Значно нижче значущість орієнтації на фактор трудових ресурсів (Т) - в середньому 14% і транспортно-географічне положення (ТГП) - в середньому 12%. Поряд з цим у окремих дрібних промцентрів у їх факторній орієнтації провідне місце може займати не фактор споживання, а якийсь інший.

Отже, у факторній орієнтації дрібних територіально-виробничих утворень регіону А характерне різке переважання значущості одного фактора, рідко - двох.

У більшості малих промцентрів регіону А, як і у дрібних, у факторній орієнтації висока частка одного фактора - фактора споживання. Разом з цим у порівнянні з дрібними у малих промцентрів значущість орієнтації на фактор споживання знижується у середньому до 43%, натомість зростає роль орієнтації на фактор трудових ресурсів - 21% та транспортно - географічне положення - 17%.

У регіоні А є два середніх промвузли (промвузол М і Д) і один великий - промвузол Ж. Сформувалися вони в орієнтації головним чином на використання трудових ресурсів (відповідно - 41%, 40%, 40%), транспортно - географічне положення (38%, 23%, 22%) і

споживчий фактор (48%, 31%, 30%). Отже, профіль факторної орієнтації промвузпів регіону А визначає не один, а три фактори: трудових ресурсів, транспортно-географічного положення і фактор споживання.

З наведених даних витікає, що промвузпи регіону А функціонують переважно на привізній сировині і поставляють виготовлену продукцію головним чином за межі регіону. Таким чином спеціалізація промвузпів на виробництві певних видів продукції відбувалася на основі інтенсивного використання трудових ресурсів та транспортно-географічного положення.

Всього в регіоні А нараховується 39 територіально-виробничих утворень (без врахування промпунктів). Переважають в територіальній промисловості регіону дрібні промислові центри, на які разом з малими припадає 92,3% від усієї кількості територіально-виробничих утворень.

Але за чисельністю працюючих у промисловому виробництві регіону різко виділяється великий промвузол Ж. У ньому зосереджено близько 45% всіх робітників промисловості. На два середніх промислових вузли (промвузол М і Д) припадає до 25%, а в усіх трьох промислових вузлах сконцентровано 70% від кількості зайнятих у промисловому виробництві регіону.

Це свідчить про значне відставання рівня розвитку багатьох промцентрів регіону, що певною мірою породжує відомі проблеми малих міст і відбивається на формуванні локальних систем розселення.

